

ONTMOETING IN MUSEUM SOPHIAHOF

INTERVIEW MET ADRIAAN VAN DIS

foto: Aliës Boenders

Adriaan van Dis (1946) debuteerde op zeventigjarige leeftijd met de novelle *Nathan Sid*. Het verhaal van de jongen die opgroeit tussen twee culturen – de Indische en die van het naoorlogse Nederland. Na zijn reisromans over Afrika *Het beloofde land* (1990) en *In Afrika* (1991) verscheen in 1994 *Indische duinen*, een schreeuw tegen het grote zwijgen van zijn in Japanse krijgsgevangenschap vernederde vader. Acht jaar later beschrijft hij in *Familieziek* een vrolijk bittere familiegeschiedenis over de aanpassingsproblemen van een repatriantengezin in Nederland. In de roman *Ik kom terug* (2014) schildert hij het portret van zijn moeder. Dit jaar verschenen *Klifi*, waarin de republiek Nederland zijn wonden likt na een overstroming en de zoon van Hongaarse vluchtelingen, Jákob Hemmelbahn, zich verbaast over de gelatenheid van zijn landgenoten, en *Vijf vrolijke verhalen* dat zijn vijfenveertig jaar schrijverschap markeert. De hoogste tijd om met Adriaan van Dis, lid van het comité van aanbeveling, terug en vooruit te blikken.

Adriaan, je wordt binnenkort 75! '75! Ja, stokoud, maar hij heeft zijn eigen tanden nog! Bij mijn moeder zweefden de tanden in het gebit. En dat was de oorlog. Mijn

A MIND IS LIKE A PARACHUTE IT DOESN'T WORK IF IT IS NOT OPEN

moeder kwam uit het kamp en haar tanden zaten los, omdat ze een vitaminegebrek had. Tandarts Jellema in Bergen, verdoemd is zijn naam, heeft toen alle tanden van mijn moeder getrokken, terwijl zij met een vitamine C kuur geholpen zou zijn. De oorlog donderde bij ons in het glas.'

Heeft Stichting Pelita enige rol gespeeld in je ouderlijk gezin? 'Zeker. In positieve en negatieve zin. Een zusje in Canada met wie het niet goed ging klopte aan. Ze had toen grote problemen met het verleden, maar de artsen in Canada begrepen dat niet. Toen is er een brief geschreven naar Pelita en dat is niet naar behoren afgehandeld, volgens mijn moeder. We spreken nu jaren 60, 70, toen het allemaal nog niet goed op poten was gezet.'

'Maar ik raakte ook in de problemen. Ik kwam bij een psychiater terecht en ben in analyse gegaan, omdat ik wilde dat 'de boomstammen uit de rivier kwamen'. Ik was enorm in de weer met mijn in mijn ogen wrede vader en toen heeft mijn psychiater prof. Van Tilburg gezegd: 'U bent geraakt door de oorlog van uw ouders'. Ik ontkende dat natuurlijk in hevige mate. Begin jaren 90 heb ik een gesprek gehad met Peter Bouman van Pelita en die heeft gezien dat ik weldegelijk beschadigd was door de ervaringen van mijn ouders. Toen heeft Pelita een jaar of drie, vier meebetaald aan mijn analyse. En daar ben ik Pelita zeer dankbaar voor.

Ik geloof ook dat Pelita zelf ervarener is geworden, gerijpt is en steeds meer expertise heeft. Later is nog mijn jongste en in de oorlog meest beschadigde zusje Vicky bij Pelita terecht gekomen. Ik zeg over haar in *Indische duinen*: 'ze was één jaar toen ze het kamp in ging, en ze had er de beste herinneringen aan'. Zij neigde ertoe, om in 'leedconcurrentie' te vervallen, net

als wel meer mensen met Indische oorlogservaringen. En door taalgebruik dat wij hier in Nederland gebruiken voor de Duitse bezetting. Mijn zusje zei altijd: 'Toen wij op transport werden gesteld'. Ze had een hele vocabulaire om het erger te maken, 'luister naar mij!'. Maar het is al erg genoeg van zichzelf.

Ik ben veel naar psychiaters geweest. Ik heb mijn hele leven lang in al mijn vrolijkheid en dapperheid en 'kijk eens hoe leuk', ook mensen gezocht met wie ik in gesprek kon raken om die merkwaardigheden van vroeger een plaats te geven. Ik heb van mijn vader, van een wrede man, steeds meer een slachtoffer gemaakt om ook beter van hem te kunnen houden. Dat is wel de schrijver die dat doet. De werkelijkheid zal er ongetwijfeld tussenin liggen. Ik heb mijzelf een aardiger moeder gegeven in *Ik kom terug* en ik heb mijzelf ook een aardiger vader gegeven. Misschien komt dat omdat je ouder wordt, en meer op ze gaat lijken en ook meer begrip voor ze krijgt. Niet dat ik milder ben geworden als oude man, maar ik leef toch beter als ik nu niet ga zitten zeuren over de vader die me geslagen heeft. Ik zie hem liever als de best geklede werkeloze van Bergen aan Zee, die zo lekker rook en die ook een beschadigde man was.

Mijn boek *De Wandelaar* is in het kader van *Nederland Leest* gratis uitgedeeld in de Nederlandse bibliotheken. Ik ben ermee door het land getrokken. Ik praatte over Parijs als Sociaal Laboratorium en vertelde: 'luister dames en heren, nog geen tien procent van de wereldbevolking is wit. De tijd dat de hele wereld wit denkt en de witte wens en gevoelens presenteert is echt voorbij. Een hele grote groep staat op die zich ook verheft, dat zijn de gekoloniseerden, en die hebben andere ideeën over schoonheid, rechtvaardigheid en onze geschie-

'Met mijn middelste zus Sonja in Bergen aan Zee. Zij stimuleerde mijn lezen en gaf me mijn eerste dichtbundel. De enige jeugdfoto waarop ik lach. Vermoedelijk: 1953.'

denis. Het is met de blik van buiten hoe er naar onze geschiedenis wordt gekeken. Wij hebben in de kolonie Nederlands-Indië, de grootste moslimstaat ter wereld, straffeloos honderden kerken neergezet en nooit gevraagd of het schikte. Nu hebben wij hier nog geen vijfhonderd moskeeën en piept iedereen dat die het landschap vervuilen. Velen zijn nu hier omdat wij daar waren, dat moeten we niet vergeten. In het jaar 2050 zal de helft van de Europeanen een kleur hebben. Wel, die kleur vinden wij ook terug in het debat. Er wordt anders naar de kolonie gekeken. We waren diep verontwaardigd toen in 2013 een hoogleraar Caraïbische geschiedenis namens de Verenigde Naties ons kwam zeggen dat Zwarte Piet een racistisch relikwie was. Een mevrouw uit Jamaica, wat weet ze van onze tradities. Tja, wat weten we er zelf van. Maar o wat zijn we goed in het terecht wijzen van anderen. Meneer Pronk wees nog naar wat er allemaal in Indonesië niet deugde. Nederland was altijd gidsland. Maar, O wee als er een ander plotseling gaat pulken aan onze geschiedenis ... de Zwitser Rémy Limpach bijvoorbeeld, die zegt dat er misschien ook brandende kampongs waren in het gevolg van generaal Spoor. Dan verheffen de laatste veteranen hun stem. Jongens, waar oorlog is, zijn beide partijen schuldig. Waar oorlog is, vindt smerigheid plaats. Maar het is niet alleen de smerigheid van één kant; kijk naar

die smerigheid, druk die puisten uit, was het schoon. Dat doet pijn, maar daarmee verloochen je niet je ouders en je voorouders. Mijn eigen vader, een KNIL-sergeant, en mijn moeders eerste echtgenoot, altijd naar de buitengewesten gestuurd, en wat moesten die jongens met een Molukse achtergrond vaak doen: de vuile karweitjes opknappen. Dat is geen reden om je voor te schamen, dat is wat geschiedenis met mensen doet. En dat ze zogenaamd aan de verkeerde kant van de geschiedenis hebben gestaan, ... so what ... wij staan misschien nu ook aan de verkeerde kant van de geschiedenis, want reken maar dat wij als oude witte mannen nog menige rekening gepresenteerd krijgen.'

Hoe kijk je aan tegen het uitkomen van het Dekolonisatieonderzoek in februari 2022?

'Ik ben er benieuwd naar. Wat ik heel erg jammer vind ... de vondsten en bevindingen zullen altijd ter discussie staan. Het is nooit goed. De samenwerking met Indonesië is kennelijk toch moeizaam. Dat viel mij al op de paar keer dat ik er was. De studenten daar waren helemaal niet zo geïnteresseerd in het koloniale verleden, maar vooral in wat er midden jaren zestig gebeurd is met de socialisten en communisten, die terzijde werden geschoven. Toch geloof ik in de eerlijkheid van het onderzoek. Maar dan heb je alweer twee groepen. Een groep die zegt: 'Het is een schande dat wat onze voorouders hebben gedaan meteen wordt zwart gemaakt.' En dan hebben we ook nog de Principiëlen die het idee dat Nederland ooit de drie-kleur op vreemde grond plantte misdadig vindt. Voor hen is geschiedenis geen excuus. Hoe haalden zeventiende-eeuwse Europese kooplieden en zeevaarders het in hun hoofd zich bewoonde eilanden toe te eigenen? Het is gebeurd en valt niet te ontkennen. Maar we kunnen de geschiedenis niet herschrijven. Ook de besluiten van rechters niet. Maar in de ogen van de Principiëlen is het hele verleden koloniaal, alles is besmet. Dat wordt een lastig gesprek. Enig historisch besef kan geen kwaad. Men verwacht historisch besef met goedpraten. Wat ik wel heel opmerkelijk vind, is dat ook ons historisch besef wit gekleurd is. We gaan er bijvoorbeeld van uit dat we Jan Pieterszoon Coen en wat hij deed moeten zien in de tijd. Maar in die tijd was er heel veel bezwaar tegen Jan Pieterszoon Coen! Meneer Reael, een van de Heeren XVII, had bezwaar tegen het misdadig optreden van Coen, maar wat Reael zei werd weggeduwd. Slavernij..., Bredero heeft in *De Spaanse Brabander*

een passage waarin laatdunkend wordt gesproken over een slavenhandelaar. De positie van een slavenhandelaar in de zeventiende en achttiende eeuw was die van een drugshandelaar nu. Rijk geworden maar niet op een manier waar je trots op mag zijn. Alleen is het wonderlijke dat die tegenstelling in die tijd werd weggevaagd door het idee in de negentiende eeuw van een groot historisch verleden, toen we Indische buurten gingen bouwen en toen we ons op de borst gingen slaan. En nu maken we mee dat de stem van de gekoloniseerde zich verheft. We kennen wel Multatuli die de verontwaardiging verwoordt van wat er met de inheemse bevolking is gebeurd, maar nu is de inheemse bevolking zelf aan het woord, en die komt met verhalen en een andere kijk. Het zijn voor een deel de mensen die David van Reybrouck aan het woord laat. Kijk, oude mensen van honderd en hun herinneringen, persoonlijk wantrouw is ze een beetje. Mark Twain heeft gezegd: 'Hoe ouder je wordt, hoe harder je hebt gelopen als jonge man.' En je kunt dus ook zeggen: 'Hoe ouder je wordt, hoe dapperder je bent geweest in de oorlog.'

Hoe kijk je naar de kennis van de Indische geschiedenis in Nederland en de onwetendheid bij politici (denk aan recentelijk Dries van Agt) bij de besluitvorming ten aanzien van Indische en Molukse kwesties?

'Onze politici excelleren in onwetendheid. Een baanbrekend boek lezen, of citeren uit een goed wetenschappelijk artikel, dat duizend rapporten overbodig maakt, daar zijn we niet goed in in dit land. Ik noem als voorbeeld een boek als Pankaj Mishra's *From the Ruins of Empire*. Hij geeft een stem aan de verontwaardiging van de onderdrukten, citeert mensen die gekoloniseerd zijn in China, het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Hoe hebben de onderwijzers, de leraren, de journalisten, geschreven over de mensen die hun samenlevingen verstoorden, hun koningen verjoegen, de Moguls uit hun paleizen verjoegen, en een nieuwe taal oplegden? Nooit hebben we geluisterd naar die stemmen. Het zijn witte schrijvers, zoals Multatuli, Kipling en Foster (*A passage to India*), die ons hebben wakker geschud, maar de stemmen van de mensen die de witte landhonger hebben ondergaan zijn altijd genegeerd. Nu wordt er het stof van hun geschriften geblazen en ze worden omarmd door jonge radicale studenten. Zie je wel: dit is er gebeurd met onze voorouders. De eerste generaties moesten bijkomen van de vernedering, die

bouwden hun land op. Maar als het economisch beter gaat dan heb je ook tijd voor je boosheid. Dat zie je bijvoorbeeld in Zuid-Afrika. In het begin was het verzoening, waarheidscommissies, Mandela. En langzamerhand werd de uitgestoken hand van Mandela een vuist. Dat werd de vuist van Winnie Mandela, van onverzoenlijkheid. Luister eens; het is nu zoveel jaar geleden en we zijn allemaal straatarm.'

Vele van onze roergangers hebben geschiedenis gestudeerd. Moet onze Koning eigenlijk ook excuses maken?

'We leven nu in een periode waarin excuses voor meer staan dan het excuus. We zijn ook als de dood dat er aan het excuus een rekening vast zit. Maar het is ook een soort symbool: 'Dat is niet goed geweest, dat is een beschamend hoofdstuk.' Dat erkennen, laten we dat nou maar doen ... Je kunt je er wel tegen verzetten, maar soms zijn symbolen belangrijk. Dus ik sta niet aan de kant van 'onzin, je kunt je niet excuseren voor die tijd', we zijn ons steeds bewuster van ons racistisch archief. We hebben rare woorden gebruikt, we hebben heel anders gekeken naar die mensen. Het is gewoon waar dat we heel weinig oorspronkelijke bewoners hebben opgeleid, en dat mensen met een kleur toch veelal in de lagere regionen van dienstbaarheid belandden. Nu zouden we dat niet meer zo doen. Toen hebben we dat niet begrepen en hebben ook niet willen luisteren naar de mensen die zich daar tegen verzetten. We hebben nu een andere kijk op de historie en we excuseren ons in die zin dat we hopen het beter te doen. Ik weet het niet: Iedereen weegt die woorden zwaar. En iedereen is boos. Maar ik ben erg voor begrip, medemenselijkheid en in de spiegel kijken vooral.'

'Geschiedenis herschrijft zich ook. Het is een Rijnsteentje. Verandert het licht, dan hebben we een andere kijk op onszelf, op het heden, en dat wordt gevoed door kennis. Simon Schama met zijn *Embarrassment of riches* waarin hij onze poëscultuur van de zeventiende eeuw beschrijft, met foto's van schilderijen. Die heeft ons anders doen kijken naar onze Gouden Eeuw. Jonathan Israëls *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806*, weer iemand met een blik van buiten die ons anders laat kijken naar onze overwinningssucht en onze sterke vloot. Dat is weer anders dan De Genestet of de negentiende-eeuwse, *Piet Hein, Piet Hein, zijn naam is klein-cultuur*.'

Nederlands-Indië is veel breder dan de Indischen, de Papoea's, de Chinezen, de

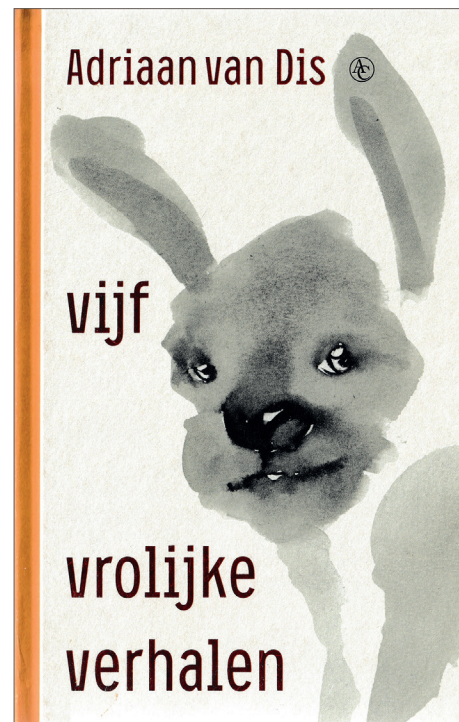
Molukkers, de totoks, etc. 'Het is opmerkelijk, en dat merkten we met de *Indië-monologen*, dat er zo veel mensen wel een familielid hebben dat er vandaan komt of iemand kent die er gevochten heeft. Dat maakt het verhaal steeds groter. Ik hoop alleen, dat je daarmee niet jezelf opsluit in een geleende identiteit van je voorouders en mee-jammert, maar dat je ook een beetje stilstaat bij wat migratie met mensen doet. Dat je je verplaatst in mensen uit Noord-Afrika, Syrië, Irak of Afghanistan die ook een verleden koesteren. Wat ontworteling betekent. We zijn allemaal migranten. Onze natiestaat – één volk onder één vlag – is een achttiende/negentiende-eeuws verzinsel. We zijn een migratieland en dat zijn we altijd al geweest.

En citeer dan vooral daarbij Huizinga die zegt: 'Nederland is altijd een land geweest met open ramen, open deuren, waar de winden van alle kanten komen', en we hebben er hééél veel geld aan verdiend.'

Welke ontwikkeling zie je bij de naoorlogse generaties (NOG's)?

'Ik zie een opmerkelijk ontwikkeling bij gesprekken in het land, dat vooral jonge mensen vandaag de dag houvast zoeken bij de geschiedenis van hun grootouders en dat heeft ook te maken met het identiteitsdenken dat zo sterk is geworden in de samenleving. Jongeren zoeken trots in hun Indische roots. Ik spreek ook jonge mensen die Bahasa Indonesia gaan leren. Aan de ene kant vind ik dat loffelijk, maar verberg je niet in een identiteit. We bestaan uit veel meer dingen. Ik geloof in de fluiditeit. Zoals Tjalie Robinson heeft gezegd: 'We zijn blote voeten kinderen, we kunnen met onze vingers eten, maar we zijn uiteindelijk ook beland in een land met te veel kleren en we dragen schoenen en eten met mes en vork.' We zijn allebei. Verloochen het een niet en verloochen het ander niet. Ik ben een beetje bang dat in dat identiteitsdenken ook nog de schaduw zit van het slachtofferschap. Mensen vinden het interessant om bij de slachtoffers te horen, want het enige waar we in deze versplinterde samenleving nog respect voor hebben is het slachtoffer. We willen allemaal een beetje slachtoffer zijn. Dat vind ik de schaduwkant van deze ontwikkeling.

Je hebt het oorverdovend zwijgen dat op je schouders drukt. En de vernedering. Zoiets vormt je. Een kind heeft een heel fijngevoelige antenne. Dus al die angsten, al die merkwaardigheden die je thuis hebt gezien, die je heel normaal vindt als kind,

die doen later iets met je. Die aandacht is begrijpelijk. Maar maak het niet groter dan het is.'

'De herinnering heeft vele gedaanten. Soms hebben we onbewust iets tot een passend verhaal gemaakt dat niet per se waar hoeft te zijn. Met de jaren kan de tijd je een andere kijk gunnen. En durf je te bijvoorbeeld te accepteren dat je niet in een Japans interneringskamp hebt gezeten, maar 'buiten' (dat was trouwens veel erger), maar niemand begreep dat na de oorlog. Mijn moeder verpakte haar verhaal in het verleden. Zij geloofde in reïncarnatie en plaatste haar hele leven en haar kamperingen in de zeventiende-eeuw in het plaatsje Arras, waar ze als vrouw van een legerman akelige dingen had ervaren. Zo kon ze er over praten: het heden verpakt in het verleden. De waarheid is vaak te pijnlijk. In een psychoanalyse probeer je ook een verhaal van je leven te maken waarmee je voort kan. Dat is het feit waar hulpverleners maar mee moeten zien om te gaan. Lastig vak.'

'Toen ik *Nathan Sid* schreef, was het enige dat ik over mijn vader wist dat hij op een plankje in de oceaan had gedreven na de torpedering. Hij werd door de Japanners opgepikt, haalde zijn rug open aan een spijker. Hij had een prachtige rits van wild vlees. Ook had hij aan een Japanse spoorlijn gewerkt. Meer wist ik niet. Dat schreef ik op. Ik kreeg een brief van de amateur-historicus Henk Hovinga: 'Zou het kunnen zijn dat uw vader heeft gewerkt aan de Pakanbaroe spoorlijn en dat hij

mogelijk op het schip de Junyo Maru heeft gezeten? Ik vroeg aan mijn moeder: 'Heb je wel eens van de Junyo Maru gehoord, heette dat schip zo?' 'Ja, dat zou best kunnen', zei mijn moeder. Ik las Hovinga, ik schreef *Indische duinen*. Ik maakte er Junyo Maru van; wat een scheepsramp, 6.000 duizend mensen verzopen! Ik schrijf het op drie manieren: het overdreven verhaal, het ware verhaal en de geschiedenis dat ik trots op mijn vader was. Dat is de schrijver, want ik was tien toen hij stierf. Als kind voer je geen gesprekken met je vader over de oorlog. Een paar jaar geleden werden ineens de scheepslijsten gedigitaliseerd en zei iemand tegen mij: 'Adriaan, je vader staat er helemaal niet op.' Ik dacht godver... Mijn hele geschiedenis is op leugens gebaseerd. Toen heb ik er twee historici op gezet en die kwamen tot de ontdekking dat hij op de Van Waerwijck zat. Ook een hell ship, maar niet met zo'n dramatische geschiedenis als de Junyo Maru. Ik ga *Indische Duinen* niet veranderen. Het is een roman. En bovendien in wel 15 talen vertaald. Het gaat om de pijn. Om de getraumatiseerde vader. Ik ben romancier... alles wat ik schrijf is vergroot, verkleind, veranderd. Niet per se de waarheid.'

Wat heb je de NOG's mee te geven als 75-jarige? Besef dat we de neiging heb-

ben onze verhalen groter te maken. En kleiner. Wantrouw de mythe. Verdiep je in de feiten. Daarom is het goed dat er telkens non-fictie boeken verschijnen over ons koloniale verleden. Met de kennis van nu kijken we telkens anders naar de geschiedenis. En maak het lijden van je voorouders niet al te uniek. Bootvluchtelingen weten ook wat het is om te vluchten en wat bureaucratische vernedering inhoudt.

Ellende wordt van generatie op generatie doorgegeven. Maar we zijn meer zijn dan alleen maar slachtoffer. Voel je ook solidair met al die andere mensen die beschadigd zijn door het menselijk gewoel dat oorlog heet. Waarmee ik niet zeg: 'einde verhaal Pelita', welnee. Juist omdat we oor en oog hebben voor andermans pijn, nemen we de eigen pijn ook serieuzer.' 'Het is heel lastig voor mensen om te accepteren dat je verhaal niet uniek is. Daar ligt misschien een taak voor schrijvers, om het zo te vertellen dat je een beetje empathie kweekt bij het slachtoffer voor andere slachtoffers.'

In je boek Klifi (2021) wordt de hoofdperson Jákob Hemmelbahn in de vroege uren niet echt geholpen door muziek, maar Frank Zappa helpt een beetje: A mind is like a parachute. It doesn't work if it is not open. Dat is mijn levensmotto. Dat is een geweldige uitspraak. Dat roep ik de hele tijd tegen de mensen. Lenigheid van geest, probeer te begrijpen wat er met ons gebeurt. Dat de tijden veranderen, en zet je hakken niet in de klei. Besef dat het kwaad voor een deel in onszelf zit, dat we een racistisch archief hebben dat we moeten opruimen en dat tijden veranderen. Wees niet bang voor de verandering, maar omarm die verandering. Leer te leven met de chaos.